

Nieuwe geschiedenis

Theatermaker Marjolijn van Heemstra maakte een 'making-after' van *Lawrence of Arabia*. Want, zegt ze, de filmklassieker bevatte nogal wat **historische missers**.

Door **Herien Wensink**

Zie die ogen, zwart omrand en van een haast lichtgevend aquamarijn – ijsblauwe knikkers in een gele woestijn. Zie dat wapperende witte gewaad, met de traag golvende stof, terwijl hij bedachtzaam danst in het zandduin. Ja, hij is het, Peter O'Toole, met zijn koperkleurige gelaat en nevelige glimlach. Dat beeld herkennen we uit duizenden, dankzij de film uit 1962 van David Lean. Dit is *Lawrence of Arabia*. Toch?

Ja en nee. Dat beeld staat in ons popculturele geheugen gegrift. De blockbuster van toen is nu een klassieker, verplichte kost voor film liefhebbers. Schrijver en theatermaker Marjolijn van Heemstra (38) herinnert zich de eerste keer dat ze hem zag. 'Ik was 16 of 17 en hij maakte een verpletterende indruk. De muziek, de vormgeving, de felle kleuren; het is een monument van een film.' Haar liefde voor de film, en ook haar kritiek erop, giet ze nu in de vorm van een theatervoorstelling. Want aan die fraaie filmische verbeelding valt historisch wel wat aan te merken.

Uit haar enthousiasme voor de film volgde een fascinatie voor de hoofdpersoon: T.E. Lawrence (1888-1935): een Britse schrijver, archeoloog en officier die in dienst van het Britse leger tijdens de Eerste Wereldoorlog in het Midden-Oosten de Arabische opstand tegen de Turken leidde. Gretig dook

Van Heemstra in de boekenkast van haar oom, journalist Michiel Heijner, die veel over T.E. Lawrence heeft gepubliceerd. Alles over Lawrence las ze: biografieën, brieven, zijn autobiografie *Seven Pillars of Wisdom*. 'Hij kon schitterend schrijven'.

Rode draad in het werk van Van Heemstra, zowel in haar boeken als op toneel, is hoe de geschiedenis doorwerkt in het heden, en daarover is bij deze historische episode veel te zeggen. 'De geopolitieke gevolgen van die oorlog zijn honderd jaar later nog dagelijks zichtbaar – ook hier.'

Korte historische toelichting: hoewel de Arabische leiders dachten dat ze vochten voor hun onafhankelijkheid, hadden de koloniale grootmachten Frankrijk en Groot-Brittannië in 1916 de Arabische staten stiekem al onderling verdeeld, met als doel om na de oorlog hun

invloed in de regio te versterken. Het zogeheten Sykes-Picotverdrag leidde in de Arabische wereld tot een weerzin tegen het Westen die tot op de dag van vandaag voortduurt. Terreurorganisatie IS bijvoorbeeld, heeft expliciet tot doel de Frans-Britse grensverdeling te vernietigen – een populair antiwesters sentiment in de regio.

Van Heemstra: 'Een paar jaar geleden las ik een artikel in *The Guardian*, waarin de auteur zich afvroeg: wat zou Lawrence of Arabia van IS hebben gevonden? Toen realiseerde ik me dat zijn verhaal nog altijd relevant is voor deze tijd.' Alleen: niet op de manier waarop het wordt voorgespiegeld in de film. Want heel eerlijk: daar klopt geen zak van. Samen met acteur en theatermaker Sadettin Kirmiziyüz, net als zij liefhebber van historische verhalen en

feitjes, brengt Van Heemstra daarom op toneel nu een 'making-after' van de film: een theateraal college waarin de belangrijkste historische missers worden rechtgezet. Op toneel zijn het er 27, maar wij kiezen er hier drie.

Op de onvermijdelijke klacht dat nu wéér een geliefde klassieker door de vleesmolen van deze tijd wordt gehaald, heeft Van Heemstra trouwens wel een antwoord: 'Geschiedenis is een mengeling van feit en verhaal, en dat verhaal mag meebewegen met de tijd. Zo kunnen historische literaire en filmische

meesterwerken óók steeds worden herbekeken door de bril van nu.' Maar, voegt ze daaraan toe: 'Wel altijd met liefde'.

Zijn verhaal is nog altijd relevant voor deze tijd. Alleen niet op de manier waarop het wordt voorgespiegeld in de film

1 De liefde

De liefde is zo'n aspect dat belangrijk, misschien zelfs cruciaal was voor de betrokkenheid van de echte T.E. Lawrence bij de Arabische onafhankelijkheidsstrijd. Selim Ahmed, zegt die naam u iets? Want hij is 'misschien wel de belangrijkste afwezige in de film', aldus de makers. Ahmed was een waterdrager die Lawrence in 1911 op een van zijn reizen ontmoette en die een vriend werd, en misschien wel meer. Van Heemstra: *'Seven Pillars of Wisdom'* begint met een gedicht, opgedragen aan ene S.A: 'I loved you, so I drew these tides of/ Men into my hands/ And wrote my will across the/ Sky in stars/ To earn you freedom'. Daar zegt hij eigenlijk letterlijk: ik deed het allemaal voor jou, voor jouw vrijheid. Mogelijk is zijn liefde voor het Arabische volk begonnen bij Selim Ahmed.' In de film is van deze liefde niets terug te vinden, al broeit elke scène van warme mannelijke verwantschap en kwajongenserotiek.

Maar Selim Ahmed is om nog een reden historisch belangrijk, weet Van Heemstra. 'In de film wordt gesuggereerd dat Lawrence tijdens zijn epische veldtocht met de Arabieren geen weet heeft van het Sykes-Picotverdrag. Maar hij wist het wel. Dat maakt zijn positie veel dubbelhartiger. Hij moet in werkelijkheid een groot loyaliteitsconflict hebben gehad. Hij had zijn Arabische vrienden in een vergeefse vrijheidsstrijd gestort. In de Arabische wereld wordt hij beschouwd als een verrader.'

2 De moord bij de waterput

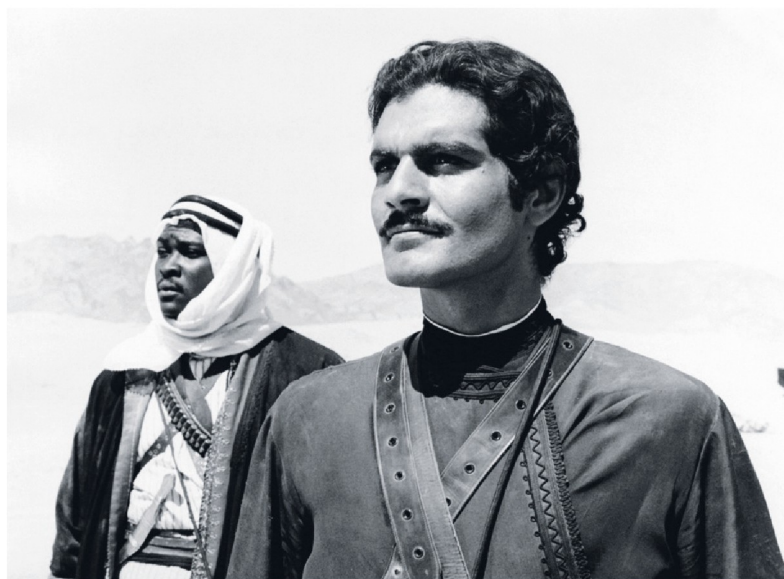
Dat had nog een reden, te weten: de moord bij de waterput. Hier ontmoeten we het personage Sherif Ali (robuuste glansrol van de Egyptische Omar Sharif), beroemd om zijn opkomst als omineuze luchtspiegeling waarin de toeschouwer uiteindelijk een gewapende krijger op een kameel ontwaart. In een van de bekendste scènes van de film schiet Ali bij aankomst bij de waterbron zonder omhaal Tafas dood, gids en vriend van Lawrence. Want Tafas is een Hazimi, en die mogen niet drinken uit zijn bron. Waarop de nobele Brit belerend deze woorden spreekt: 'Sherif Ali! Zolang de Arabische stammen elkaar bevechten, blijven ze kleine mensen. Een dom volk: hebzuchtig, barbaars en wreed.'

Deze Sherif Ali heeft nooit bestaan, vertellen de makers op toneel. Hij is een samengesteld personage, geba-

seerd op meerdere historische figuren, 33 verschillende misschien wel. Kirmiziyüz, in de voorstelling: 'Als Arabier moet je kennelijk met z'n 33'en zijn om één rol te krijgen in een westerse blockbuster.'

Er was trouwens ook een 'echte' Sherif Ali, maar die was goed bevriend met Tafas. Curieuze keuze dus, die naam. Om nog maar te zwijgen van die onzinnige moord, die nergens anders toe diende dan om westerse kijkers te overtuigen van de barbaarse aard van de Arabier.

Het optreden van Omar Sharif legt nog een pijnlijke misser van de film bloot: hij is de enige Arabische acteur met een dragende rol. Andere Arabische personages worden gespeeld door bruin geschminkte Britse acteurs met een nepneus. Zie Alec Guinness in de rol van prins Faisal. Van Heemstra: 'Het stereotype van de Arabier, met donker haar, zware wenkbrauwen en een haakneus, dat is door de Britten gecreëerd.'

Omar Sharif (rechts) in *Lawrence of Arabia* (1962).

Foto Getty

3 Waar zijn de vrouwen?

En dat brengt ons bij Gertrude Bell. De invloedrijke Britse schrijver, archeoloog en spion Bell (1868-1926) is afwezig in de film. En dat terwijl haar onderzoek in en haar kaarten van het Midden-Oosten cruciale informatie verschaften voor de overwinning van de Arabieren op de Ottomanen. Elke waterput, elke sluiproute legde zij vast. Zien Lawrence waren zelfs bevriend. Met *Queen of the Desert* (2017) kreeg ze alsnog haar eigen biopic, maar in *Lawrence of Arabia* van haar geen spoor.

Een gemiste kans, want wie nu arge-
loos de film herbekijkt, begint bij alle

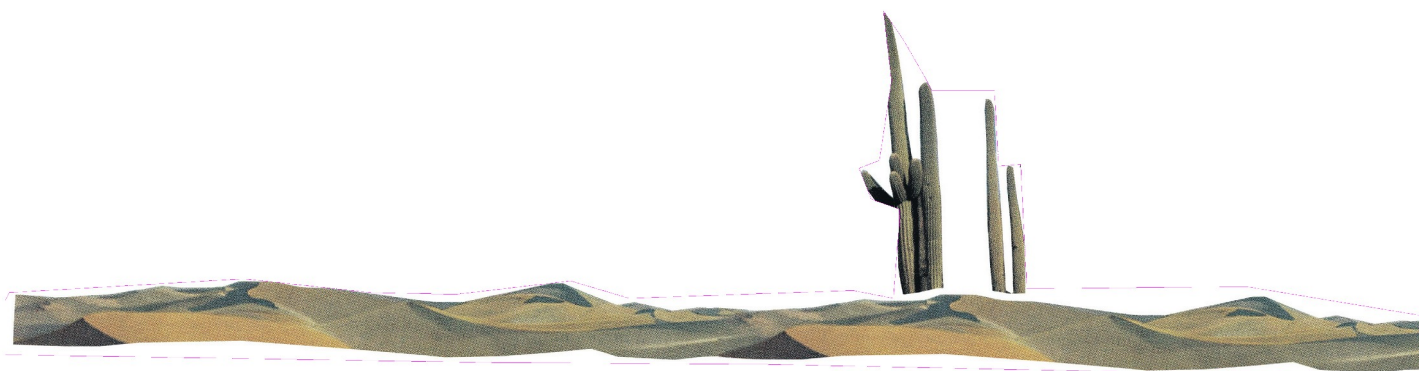
Gertrude Bell

Foto Getty

meeslepende jongensheroïek gaande-
weg wel iets te missen. Waar zijn de
vrouwen? Daar misschien, die geslui-
erde figuren in een donker hoekje van
een bedoeienentent? Van Heemstra:
'De enige drie vrouwen die herken-
baar in beeld komen, zijn dood.' In
hun voorstelling wordt de rol van
Lawrence gespeeld door een vrouw,
actrice Pip Lucas. En ook Gertrude Bell
duikt even op. 'Zo maken wij meer
ruimte voor de vrouw in dit verhaal.'

Maar dat is niet de enige reden
waarom het perspectief van Bell van
belang is. Zij voegt nog een belangrijk
element toe, namelijk diversiteit. Dat
was begin 20ste eeuw in het Midden-
Oosten óók heel erg in. In haar dag-
boeken noteerde Bell 'Arabieren' van
alle kleuren, soorten en maten: 'De
een gaat hier van top tot teen geslui-
erd, de ander loopt in minder dan een
schapenvel, maar niemand wordt
ergens op aangesproken. Iedereen
volgt hier zijn eigen wet.' Kirmiziyüz:
'Bell beschreef de gedroomde multi-
culturele samenleving.'

Van Heemstra: 'En waar zij in Enge-
land als ongetrouwde vrouw de deur
niet uit mocht zonder chaperonne,
doorkruiste ze in het Midden-Oosten
gewoon de woestijn. Juist daar voelde
zij als vrouw een enorme vrijheid - -
geheel in tegenstelling tot het beeld
dat wij nu hebben van vrouwen in die
regio. Gertrude Bell biedt ons een
onmisbaar perspectief op het veel-
kleurige Midden-Oosten van toen.'

Pip Lucas als Lawrence of Arabia in de toneelversie van Marjolijn van Heemstra en Sadettin Kirmiziyüz.

Foto Sanne Peper

Selim Ahmed
Foto The British Library